

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

Παναγιώτης Κόκκοτας

Δημήτριος Αλεξόπουλος

Αικατερίνη Μαλαμίτσα

Γεώργιος Μαντάς

Μαρία Παλαμαρά

Παναγιώτα Παναγιωτάκη

Παναγιώτης Πήλιουρας

Δ΄ Δημοτικού

Μελέτη Περιβάλλοντος

ΤΕΤΡΑΔΙΟ ΕΡΓΑΣΙΩΝ

**Μελέτη Περιβάλλοντος
Δ' Δημοτικού**

Τετράδιο Εργασιών

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΡΧΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ	Παναγιώτης Κόκκοτας, <i>Ομότιμος Καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών</i> Δημήτριος Αλεξόπουλος, <i>Εκπαιδευτικός</i> Αικατερίνη Μαλαμίτσα, <i>Εκπαιδευτικός</i> Γεώργιος Μαντάς, <i>Εκπαιδευτικός</i> Μαρία Παλαμαρά, <i>Εκπαιδευτικός</i> Παναγιώτα Παναγιωτάκη, <i>Εκπαιδευτικός</i> Παναγιώτης Πήλιουρας, <i>Εκπαιδευτικός</i>
ΚΡΙΤΕΣ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ	Ελένη Καρατζιά-Σταυλιώτη, <i>Λέκτορας του Πανεπιστημίου Πατρών</i> Δέσποινα Αγγελοπούλου, <i>Σχολική Σύμβουλος</i> Σοφοκλής Πλιακοπάνος, <i>Εκπαιδευτικός</i>
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ	Γιώργος Πισκοπάνης, <i>Σκίτσογράφος - Εικονογράφος</i>
ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ	Χριστίνα Σπυροπούλου, <i>Φιλολόγος</i>
ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ ΚΑΙ ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΥΠΟΕΡΓΟΥ	Αλεξάνδρα Χ. Κουλουμπαρίτση, <i>Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου</i>
ΕΞΩΦΥΛΛΟ	Γιώργος Καζάζης, <i>Εικαστικός Καλλιτέχνης</i>
ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ	ACCESS Γραφικές Τέχνες Α.Ε.

Γ' Κ.Π.Σ. / ΕΠΕΑΕΚ II / Ενέργεια 2.2.1 / Κατηγορία Πράξεων 2.2.1.α:
«Αναμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών και συγγραφή νέων εκπαιδευτικών πακέτων»

Πράξη με τίτλο:

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
Μιχάλης Αγ. Παπαδόπουλος
Ομότιμος Καθηγητής του Α.Π.Θ.
Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

«Συγγραφή νέων βιβλίων και παραγωγή υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού με βάση το ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ για το Δημοτικό και το Νηπιαγωγείο»

Επιστημονικός Υπεύθυνος Έργου
Γεώργιος Τύπας
Μόνιμος Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Αναπληρωτής Επιστημονικός Υπεύθυνος Έργου
Γεώργιος Οικονόμου
Μόνιμος Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Έργο συγχρηματοδοτούμενο 75% από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και 25% από εθνικούς πόρους.

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΠΑΝΕΚΔΟΣΗΣ

Η επανέκδοση του παρόντος βιβλίου πραγματοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών & Εκδόσεων «Διόφαντος» μέσω ψηφιακής μακέτας, η οποία δημιουργήθηκε με χρηματοδότηση από το ΕΣΠΑ / ΕΠ «Εκπαίδευση & Διά Βίου Μάθηση» / Πράξη «ΣΤΗΡΙΖΩ».

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
Επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Οι αλλαγές που ενσωματώθηκαν στην παρούσα επανέκδοση έγιναν με βάση τις διορθώσεις του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Παναγιώτης Κόκκοτας   Δημήτριος Αλεξόπουλος   Αικατερίνη Μαλαμίτσα
Γεώργιος Μαντάς   Μαρία Παλαμαρά
Παναγιώτα Παναγιωτάκη   Παναγιώτης Πήλιουρας

ΑΝΑΔΟΧΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ: ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ
www.pataki.gr

Η συγγραφή και η επιμέλεια του βιβλίου πραγματοποιήθηκε υπό την αιγίδα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Μελέτη Περιβάλλοντος Δ' Δημοτικού Τετράδιο Εργασιών

Κατάλογος Μουσείων όπου εκτίθενται τα παρακάτω:

σελ. 14: Προσωπίδα του Αγαμέμνονα στο **Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο**

σελ. 14: Αρπιστής, ειδώλιο, στο **Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο**

σελ. 16: Πασούμια από τη Σκόπελο με πολύχρωμα κεντητά λουλούδια, τέλη 19^{ου} - αρχές 20^{ου} αι., στο **Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης**

Πρόελευση φωτογραφιών*

«**ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ**», του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, ΟΕΔΒ [σελ.14: (7)], **ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ ΠΑΤΑΚΗ**, Oxford [σελ.14: (3), (6)], **Υπουργείο Πολιτισμού**, Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού, Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης, ημερολόγιο [σελ.16: (1)].

* Οι περισσότερες φωτογραφίες προέρχονται από το αρχείο των μελών της συγγραφικής ομάδας. Οι αριθμοί στις παρενθέσεις αναφέρονται στις φωτογραφίες κάθε σελίδας. Η αρίθμηση έγινε με βάση τη θέση τους (από αριστερά προς τα δεξιά και από πάνω προς τα κάτω).

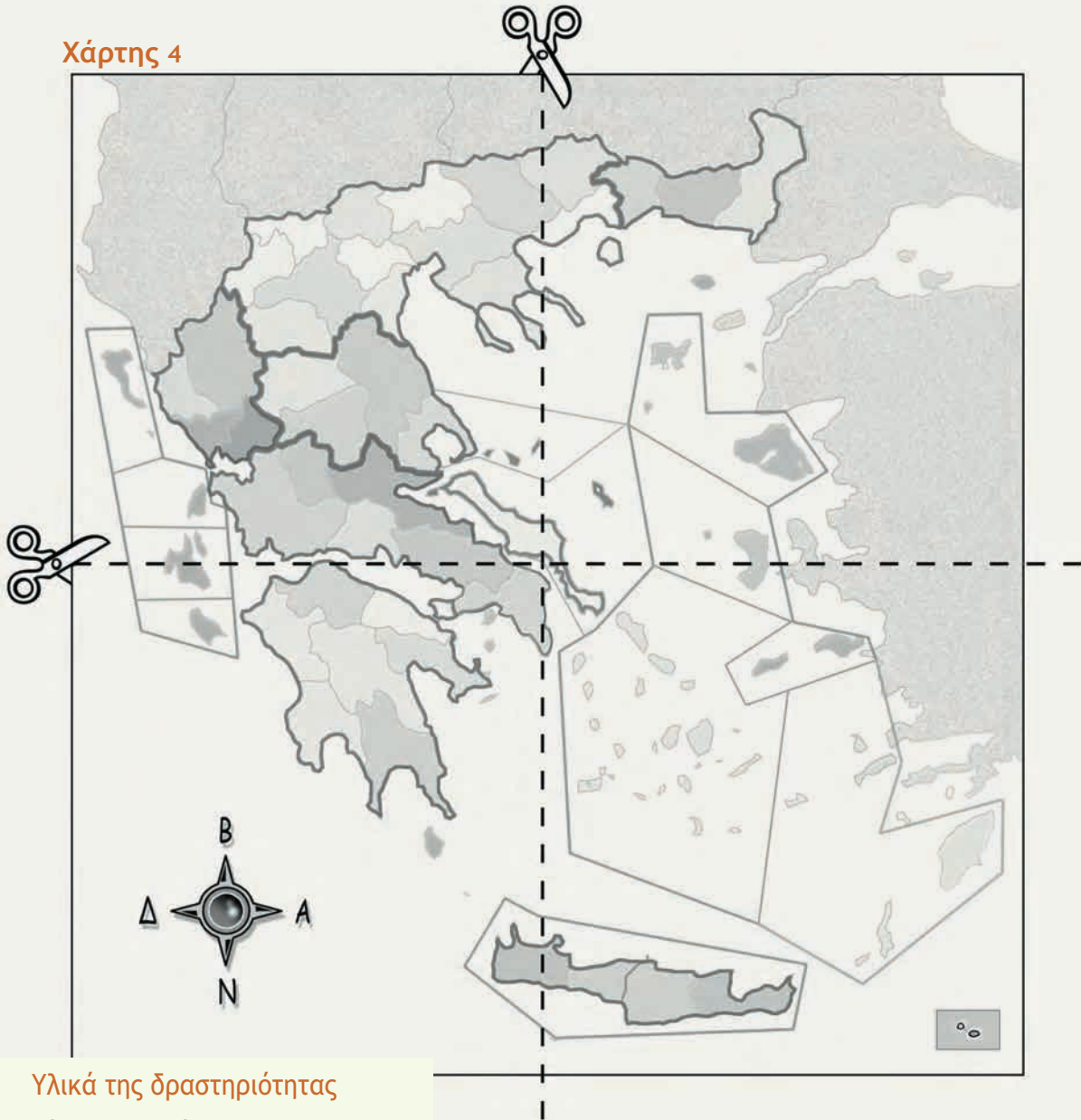
Κατασκευάζουμε

1. Ο «δικός μας χάρτης» της Ελλάδας

Ξεκινάμε να δημιουργήσουμε «τον δικό μας χάρτη» της Ελλάδας. Ο χάρτης μας θα συμπληρώνεται στη διάρκεια των μαθημάτων της ενότητας με σύμβολα, εικόνες, κείμενα και φωτογραφίες για όσα μελετήσαμε.

Χάρτης 4

Υλικά της δραστηριότητας

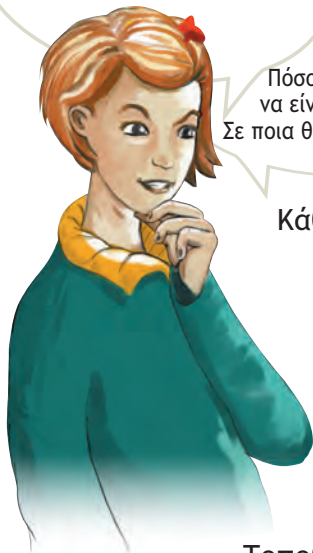
μπογιές, μαρκαδόροι
χαρτόνι λευκό
9 χαρτόνια χρωματιστά
ψαλίδια
κόλλα
συγκολλητική ταινία (σελοτέιπ)

Έναν χάρτη σαν τον παραπάνω θα φωτοτυπήσει ο δάσκαλός μας, θα τον μεγεθύνει αρκετά και θα τον κολλήσουμε σε όποιο σημείο της τάξης μας θέλουμε.

Πόσο μεγάλες πρέπει να είναι οι καρτελίτσες; Πώς θα τις τοποθετήσουμε στον χάρτη;

Πόσο μεγάλο πρέπει να είναι το υπόμνημα; Σε ποια θέση θα τοποθετηθεί;

Κάθε ομάδα αναλαμβάνει ένα από τα παρακάτω:

Χρωματίζουμε τη θάλασσα στον χάρτη.

Βάζουμε στον χάρτη τα σημεία του ορίζοντα.

Γράφουμε σε καρτέλες (από λευκό χαρτόνι) τα ονόματα των εννέα γεωγραφικών διαμερισμάτων.

Κατασκευάζουμε το υπόμνημα του χάρτη, το οποίο θα συνεχίζουμε να συμπληρώνουμε και στα επόμενα μαθήματα.

Κόβουμε τα χρωματιστά χαρτόνια σε όποιο σχήμα μάς αρέσει και δίνουμε στο καθένα ως τίτλο το όνομα ενός γεωγραφικού διαμερίσματος.

Τοποθετούμε τον χάρτη μας σε κατάλληλο σημείο της τάξης. Κολλάμε τις καρτέλες, το υπόμνημα και τα σημεία του ορίζοντα πάνω στον χάρτη στην κατάλληλη θέση. Τοποθετούμε τα χρωματιστά χαρτόνια, στα οποία θα προσθέτουμε συμπληρωματικές πληροφορίες, γύρω από τον χάρτη.

παρουσιάζουμε

2.

Εμπλουτίζουμε «τον δικό μας χάρτη» με τα στοιχεία των γεωγραφικών διαμερισμάτων που μελετήσαμε στη δραστηριότητα 4 του βιβλίου μας. Τα γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά τα παρουσιάζουμε κατάλληλα πάνω στον χάρτη και συμπληρώνουμε το όνομά τους.

3.

Αναζητούμε στο κρυπτόλεξο πέντε ηπειρωτικά διαμερίσματα

A	Π	Ε	Λ	Ο	Π	Ο	N	N	H	Σ	Ο	Σ
M	Σ	T	E	P	E	A	E	Λ	Λ	A	Δ	A
A	Σ	T	M	O	T	E	Θ	P	A	K	H	X
K	T	K	Π	E	P	O	E	Π	P	Z	Π	A
E	I	P	E	Φ	A	Σ	Σ	M	T	B	E	P
Δ	Λ	H	P	Δ	A	K	Σ	A	A	Ω	I	Ω
O	O	T	A	N	O	I	A	Z	Ω	O	P	K
N	K	H	Δ	I	P	N	Λ	I	Ξ	N	O	X
I	O	K	E	P	I	Ω	I	Σ	I	M	Σ	M
A	K	E	P	K	Υ	P	A	I	T	I	A	I

παρουσιάζουμε

4.

«Το δικό μας γεωγραφικό διαμέρισμα»

Σημειώνουμε στον «δικό μας χάρτη» τα σύνορα του γεωγραφικού μας διαμερίσματος.

Αποφασίζουμε ποια κείμενα θα γράψουμε και τι θα ζωγραφίσουμε από όσα μελετήσαμε (π.χ. σε ποιο μέγεθος, με ποια χρώματα, κ.λπ.) και τα κολλάμε επάνω στον «δικό μας χάρτη».

Σημειώνουμε επίσης τα ονόματα των βουνών, των ποταμών, των λιμνών ή των νησιών.

Χάρτης 5

παρουσιάζουμε

5.

Γράφουμε στο σωστό σημείο του στον χάρτη 5 τις πρωτεύουσες των νομών

του δικού μας γεωγραφικού διαμερίσματος. Συμπληρώνουμε την πρωτεύουσα της Ελλάδας και όσες άλλες πρωτεύουσες νομών γνωρίζουμε.

Ζωγραφίζουμε στο υπόμνημα τα σύμβολα που δηλώνουν τα όρια των νομών, των διαμερισμάτων και τις πρωτεύουσες. Γράφουμε δίπλα τι σημαίνει το κάθε σύμβολο.

Μια ομάδα αναλαμβάνει να συμπληρώσει στον «δικό μας χάρτη» τις πρωτεύουσες των νομών του δικού μας γεωγραφικού διαμερίσματος.

6*

Συνδέουμε την κάθε πόλη με τον νομό και το διαμέρισμα στο οποίο ανήκει. Συμβουλευόμαστε τον πολιτικό χάρτη της τάξης μας.

Τρίπολη
Μεσολόγγι
Κομοτηνή
Ηράκλειο
Κατερίνη
Βόλος
Ζάκυνθος
Ερμούπολη
Ηγουμενίτσα

Νομός Μαγνησίας
Νομός Πιερίας
Νομός Ζακύνθου
Νομός Κυκλάδων
Νομός Θεσπρωτίας
Νομός Αιτωλοακαρνανίας
Νομός Ροδόπης
Νομός Ηρακλείου
Νομός Αρκαδίας

Πελοπόννησος
Ήπειρος
Κρήτη
Μακεδονία
Νησιά Αιγαίου
Θράκη
Θεσσαλία
Στερεά Ελλάδα
Νησιά Ιονίου

παρουσιάζουμε

7.

- α) Εμπλουτίζουμε τον «δικό μας χάρτη» με τα στοιχεία του γεωγραφικού μας διαμερίσματος που μελετήσαμε στη δραστηριότητα 4 του βιβλίου μας. Όσα συνήθως δεν παρουσιάζονται σε χάρτη (κείμενα, εικόνες, φωτογραφίες) τα τοποθετούμε στο χαρτόνι του γεωγραφικού μας διαμερίσματος.
- β) Επιλέγουμε να ερευνήσουμε ορισμένα από τα στοιχεία αυτά (π.χ. ζώα, φυτά, προϊόντα) και για ένα άλλο γεωγραφικό διαμέρισμα και συνεχίζουμε να εμπλουτίζουμε τον «δικό μας χάρτη».

παρουσιάζουμε

8*

Συλλέγουμε υλικό (φωτογραφίες, ζωγραφιές, εικόνες) που έχουν σχέση με το θέμα που μελετήσαμε και φτιάχνουμε ένα κολάζ με τίτλο «Η ζωή στον τόπο μας άλλοτε και σήμερα».

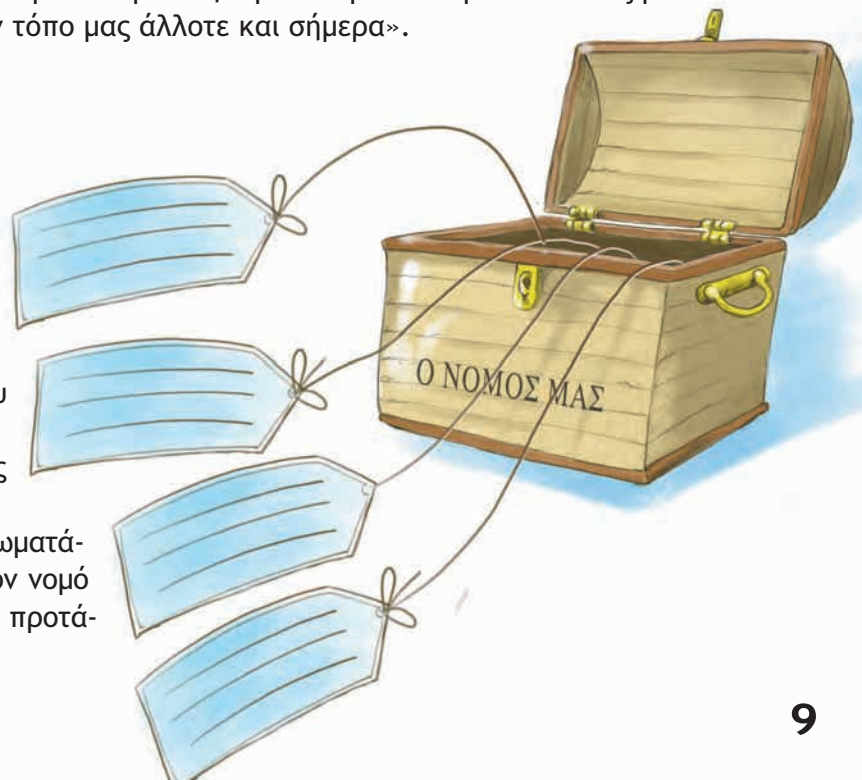
9.

Λέξεις για τον νομό μας

Γράφουμε στις καρτέλες λέξεις που έχουν σχέση με τον νομό μας.

Εξηγούμε γιατί επιλέξαμε αυτές τις λέξεις.

Αν θέλουμε, γράφουμε στο σημειωματάριό μας ένα μικρό κείμενο για τον νομό μας χρησιμοποιώντας λέξεις που προτάθηκαν στην τάξη.

10.

α) Γράφουμε σε μια πρόταση όσα μας αρέσουν στον τόπο μας.

β) Γράφουμε σε μια πρόταση αυτά που αρέσουν σε όσους επισκέπτονται τον τόπο μας.

γ) Γράφουμε σε μια πρόταση αν υπάρχει κάτι που θα θέλαμε να αλλάξει στον τόπο μας.

Ανακοινώνουμε τις προτάσεις μας στην τάξη και τις συγκρίνουμε.

Συζητούμε

11.

Στον χάρτη 6 (της σελίδας 11 του Τετραδίου Εργασιών) παρουσιάζονται μερικά σημαντικά έργα που θα συναντήσουμε ταξιδεύοντας στα διάφορα γεωγραφικά διαμερίσματα της Ελλάδας.

α) Στην κατάλληλη στήλη σημειώνουμε το γεωγραφικό διαμέρισμα όπου βρίσκεται το κάθε έργο.

β) Συζητάμε και για άλλα έργα που γνωρίζουμε, όπως για έργα που έχουν σχέση με την υγεία, τον αθλητισμό, την παιδεία κ.ά. Αν γνωρίζουμε κάποια συγκεκριμένα έργα, όπως ένα νοσοκομείο στην περιοχή μας, επιλέγουμε σύμβολα για να εμπλουτίσουμε τον χάρτη 6.

Γεωγραφικό διαμέρισμα όπου υπάρχει εργοστάσιο που παράγει ηλεκτρικό ρεύμα	Γεωγραφικό διαμέρισμα όπου υπάρχει αρδευτικό ή υδρευτικό έργο	Γεωγραφικό διαμέρισμα όπου υπάρχει αποξηραντικό έργο
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....

Παρουσιάζουμε

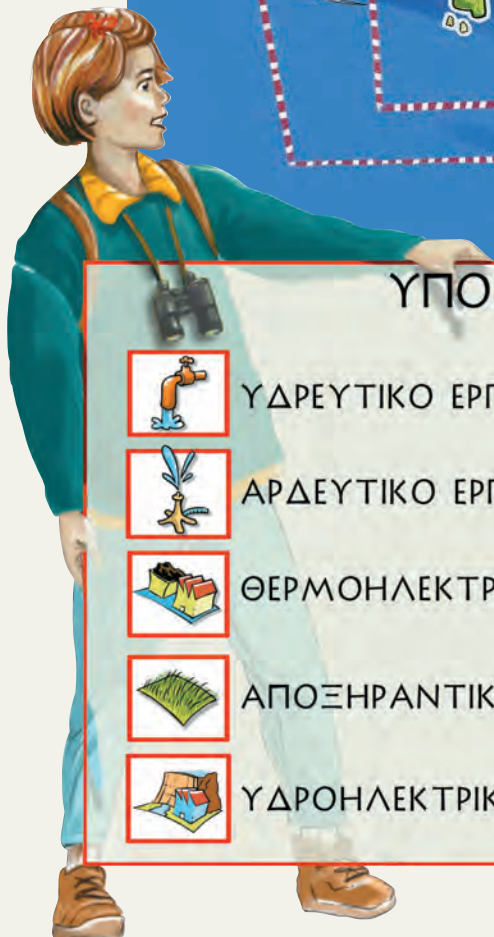
12.*

Δημιουργούμε μια αφίσα με τίτλο «Τα σημαντικά έργα του νομού μας, σύγχρονα και παλιά».

Συλλέγουμε φωτογραφίες των έργων ή τα ζωγραφίζουμε.

Για κάθε φωτογραφία ή ζωγραφιά γράφουμε μια λεζάντα ή ένα σύντομο κείμενο.

Χάρτης 6

1. Συζητούμε και καταγράφουμε γεωμορφολογικά στοιχεία του γεωγραφικού μας διαμερίσματος

Το γεωγραφικό μας διαμέρισμα
.....

Βουνά: .....
Ποτάμια: .....
Νησιά: .....
Λίμνες: .....

2. Γράφουμε πόλεις και χωριά του νομού μας.

Πόλεις: .....
.....
.....
Χωριά: .....
.....
.....

3. Γράφουμε τους νομούς του γεωγραφικού διαμερίσματος που κατοικούμε με τις πρωτεύουσές τους. Μπορούμε, αν θέλουμε, να συμβουλευτούμε και τον χάρτη 5 (σελίδα 8 του Τετραδίου Εργασιών).

ΝΟΜΟΙ	ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΕΣ
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....

4. Από τις παρακάτω λέξεις διαγράφουμε όσες δεν είναι ονόματα γεωγραφικών διαμερισμάτων:

Νησιά Αιγαίου, Θεσσαλονίκη, Στερεά Ελλάδα, Νησιά Ιονίου, Θράκη, Αχελώος, Νομός Μεσσηνίας, Κρήτη, Ήπειρος, Μακεδονία, Πίνδος, Θεσσαλία, Πελοπόννησος, Σκιάθος, Πρέσπα.

5. Βάζουμε στη σειρά τα παρακάτω γεωγραφικά διαμερίσματα ξεκινώντας από το πιο βόρειο και καταλήγοντας στο πιο νότιο:

Στερεά Ελλάδα, Θράκη, Κρήτη, Πελοπόννησος

.....

6. Συμπληρώνουμε:

η χώρα μας

.....

το γεωγραφικό μας
διαμέρισμα

.....

ο νομός μας

.....

η πόλη μας ή το χωριό μας

.....

η οικογένειά μου

.....

το όνομά μου

.....

ΕΝΟΤΗΤΑ 2

Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΛΛΩΝ ΛΑΩΝ

Συζητούμε

1.

Αντιστοιχίζουμε τα έργα που δείχνουν οι εικόνες στο αριστερό μέρος της σελίδας με τις εποχές στις οποίες ανήκουν.

Γεννήθηκα το .....

1821 μ.Χ.

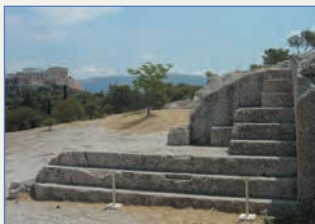
2004 μ.Χ.

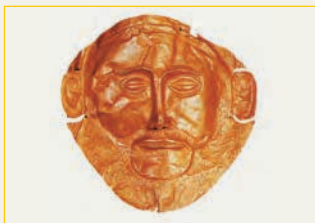
1700-1800 μ.Χ.

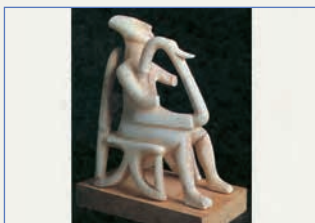
1959 μ.Χ.

499-450 π.Χ.

1600 π.Χ.

2800-2300 π.Χ.

2*

Επιλέγουμε μία διαφορετική εποχή, με στόχο μέσα σε μια εβδομάδα (ερευνώντας στο σχολείο, στο σπίτι ή και αλλού) να έχουμε συγκεντρώσει εικόνες από έργα του πολιτισμού (κτίρια, αγάλματα, εργαλεία, ενδυμασίες, νομίσματα, κοσμήματα...) που δημιουργήθηκαν στην εποχή αυτή.

Όλες οι ομάδες συνθέτουμε τις εργασίες μας.

3.

Τα μοτίβα της λαϊκής τέχνης

Στα έργα της λαϊκής τέχνης συναντάμε συχνά σχέδια που επαναλαμβάνονται, τα μοτίβα.

Από τις παραπάνω εικόνες διαλέγουμε όσα μοτίβα μάς αρέσουν και διακοσμούμε το δικό μας χαλί στο μπλοκ της ζωγραφικής μας.

Μπορούμε, επίσης, να χρησιμοποιήσουμε και άλλα μοτίβα, αν γνωρίζουμε.

Στη συνέχεια ενώνουμε όλοι μαζί τα έργα μας και φτιάχνουμε το μεγάλο «χαλί» της παράδοσης για την τάξη μας.

4*

Παλιά παιχνίδια που παίζονται μέχρι σήμερα

Οι παπούδες και οι γιαγιάδες μας όταν ήταν παιδιά έπαιζαν παιχνίδια όπως «η τυφλόμυγα», «τα πεντόβολα», «περνά-περνά η μέλισσα», «η κολοκυθιά», κ.ά.

Συζητούμε με ηλικιωμένους ποια παιχνίδια έπαιζαν και με ποιους κανόνες.

Συζητούμε στην τάξη για τα παιχνίδια αυτά και παίζουμε εκείνο που μας αρέσει περισσότερο.